

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЄ ЖИТТЯ

Ю. А. Хоптяр,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри археології, спеціальних історичних і
правознавчих дисциплін, Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка

А. Ю. Хоптяр,

кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри туризму та готельного
господарства, Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

ЕКОНОМІЧНИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ЯРМОЛИНЕЦЬКОЇ ВОЛОСТІ ПОДІЛЛЯ У КІНЦІ ХУІІІ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

В статті робиться спроба розглянути процес соціально-економічного розвитку Ярмолинецької волості що на Поділлі. У кінці ХУІІІ ст. власниками Ярмолинець та навколишніх земель стають Орловські. З початку ХІХ ст. Орловські володіли значним економічним потенціалом, зокрема трьома фільварками з 4,3 тис. кріпосних селян, великою пасікою, пивоварнею, винокурним, вапняковим та двома цегельними заводами. Запрошені німецькі майстри розпочали виробництво тканини.

Ключові слова: виробництво, містечка, Поділля, польська династія, родина, фільварки, ярмарки.

Після другого поділу Польщі, переходу Поділля до Російської імперії у 1795 р. утворилась Подільська губернія, а Ярмолинці стали волосним центром у складі Проскурівського повіту. За переписом 1808 р. тут нараховувалось 266 будинків і за кількісними показниками Ярмолинці поступались Городку, Зінькову, Солобківцям та іншим.

В кінці ХУІІІ ст. Ярмолинці купив у Сцибор-Мархоцького заможний польський шляхтич Адам Орловський і з того часу, впродовж більше 120 років, аж до 1917 р., історія містечка була пов'язана з цим давнім польським родом. Орловські тоді володіли трьома фільварками з 4,3 тис. кріпосних селян, великою пасікою, пивоварнею, винокурним, вапняковим та двома цегельними заводами. Одержання великих прибутків від підприємств, а також від ярмарків надало можливість Орловським збудувати у 30-х рр. великий костіол на зразок бернардинського у Варшаві, спорудити один з найкращих на Поділлі палаців у

с.Маліївці, побудувати на ярмарковій площі кам'яні склади, відкрити суконну фабрику. Запрошені німецькі майстри розпочали тут виробництва сукна. Фабрика виробляла щомісяця 80 шт. сукна. Але нестача води примусила німецьких майстрів перебратися до м.Дунаївці [1, с.111].

Через містечко пролягав стратегічний шлях у напрямку до західного кордону, тому тут часто проходили військові частини. У квітні 1808 р. побував у містечку фельдмаршал М.І.Кутузов, що формував війська для походу на російсько-турецьку війну. Війська потребували помешкань для розквартирування, а проживання солдат давало певний прибуток. Поступово містечко розросталось і у 1830 р. кількість дворів досягла 333 [2, с.11].

Важливе економічне значення в системі внутрішньої торгівлі мали базари і ярмарки. На них реалізовувалась сільськогосподарська продукція, промислові та ремісничі вибори, укладалися договори на виробництво, постачання і збут товарів, вивчався їх попит у населення.

У 1817 р. в Подільській губернії, не враховуючи сільських, збиралося 250 ярмарків (10,6% від усіх ярмарків країни). Більшість їх приурочувались до релігійних свят і тривали ярмарки кілька днів, а іноді і тижнів. В Кам'янець-Подільському відбувалось 16 ярмарків на рік, Проскурові – 13, Літині – 11, Ярмолинцях – 8 і т.д. [3, с.119].

Помітний вплив на економічний розвиток Ярмолинець мало переведення сюди у 1835 р., за сприянням А.Орловського, з м.Тинни Ушицького повіту найбільшого в Подільській губернії Петропавлівського ярмарку, який проходив щорічно з 29 червня по 15 липня. Крім того, у грудні кожного року протягом тижня відбувався ще і Миколаївський ярмарок. Для участі у Петропавлівському ярмарку щороку приїздило близько 500 купців, які привозили товару в окремі роки на суму до 3,2 млн. крб. В зв'язку з великим об'ємом торгівлі Петропавлівський ярмарок належав до першої, найвищої категорії ярмарків [4, с.61].

Петропавлівський ярмарок давав значні прибутки для родини Орловських, оскільки щорічно вони отримували до 20 тис. крб. чистого доходу. Протягом 40-80-х рр. XIX ст. під ярмарок розширювались площі як на Грабині, так і в інших районах містечка. Сюди приїздили купці з Кам'янця, Бару, Балти, а також Санкт-Петербургу, Нижнього Новгорода і навіть із Західної Європи та Середньої Азії.

За таких умов відбувалось інтенсивне спілкування багатонаціонального населення, що сприяло взаємозбагаченню народних культур, додавало особливий колорит і створювало у містечку піднесену святкову атмосферу. Для більшості учасників, а саме купців, міщан, ремісників, селян, ярмарки служили важливим засобом спілкування та обміну новинами.

На ярмарку можна було купити все, починаючи з побутових дрібниць і закінчуючи розкішними каретами з Австрії, текстилем з Лодзі, шкіряними виробами з Могилева-Подільського, сільськогосподарськими агрегатами місцевого і закордонного виробництва.

В Ярмолинцях, як ніде на інших ярмарках був дуже широкий вибір коней, а для того щоб продемонструвати їх потужності, влаштовувалися кінні змагання, виставки де переможці отримували нагороди.

На період проведення ярмарку місцевий поміщик, багаті євреї інші мешканці Ярмолинець, навколишніх сіл Грабини, Буринець, Боснячини, Писарівки надавали купцям свої будинки, а самі переходили у допоміжні споруди. На час торгів населення Ярмолинець значно зростало і приводило до того, що в криницях не вистачало води і її продавали по ціні одна копійка за кварту.

Петропавлівський ярмарок, як і великі ярмарки першої категорії мали свою процедуру відкриття. Ярмаркові веселощі зростали поступово. Традиційно, в день відкриття ярмарку, вранці в міському соборі відправляли службу, в якій обов'язково брали участь представники місцевої влади та численні прихожани. Після закінчення служби урочиста процесія здійснювала з церкви хід на ярмаркову площу, де духовенство її освячувало. Урочиста частина першого ярмаркового дня включала і деякі додаткові заходи, що розраховувалися на те, щоб підкреслити важливе значення цієї події, як наприклад, святковий обід.

По закінченню урочистих церемоній на ярмарку розпочиналася торгівля і з'являлися ярмаркові розваги. Тут виступали кращі музиканти, фокусники, дресирувальники, гімнасти, акробати. Неодноразово виступали на Петропавлівському ярмарку клоуни та звірі відомого цирку Дурова. Воду для циркової звірини набирали з ставка, що і сьогодні зветься «Звіринцем».

Ярмарок був ідеальним місцем для організації спритними ділками нелегальних казино, картярських ігор, різних лотерей. Такі несанкціоновані розваги викликали незадоволення губернської адміністрації. При цьому управляючі піклувалися не стільки про довірливих громадян, що могли стати жертвою шахрайства з боку організаторів, скільки тією обставиною, що всі прибутки від таких розваг осідали в кишенях приватних осіб і не попадали в казну.

Зрозуміло, що можливості проведення дозвілля у багатіїв та заможних міщан видавалися значно ширшими ніж у більшості городян і селян. Для багатіїв і купців були розкриті двері до шляхетного зібрання, де вони проводили дозвілля за столами казино, відвідували концерти та спектаклі заїжджих та місцевих театрів.

Чимало купців, незадовольняючись розвагами запропонованими шляхетним зібранням, віддавали перевагу проведенню часу в трактирах, харчевнях, корчмах та квартирах. Поруч з цим, застільне проведення часу характеризувало не тільки гостей, але і постійних мешканців.

Петропавлівський ярмарок, перемішуючи в один святковий натовп селян і міщан, чиновників і артистів, ділових купців і гулящих людей виконували різноманітні культурні функції: задовольняли потребу у видовищах і розвагах, в спілкуванні, слугували засобом отримання новин, відркивали більш широкі можливості реалізації творчої активності населення.

Значний внесок у розбудову Петропавлівського ярмарку зробив граф А.І.Орловський. Будівництво магазинів, складів, готелів, ресторанів, їдалень та шинків потребувало будівельних матеріалів. Зокрема, будівельний камінь добували кріпосні Орловських у каменоломнях „Безодня» с.Сутківці. Тут же випалювали вапно, а у с.Грабині викопували пісок, внаслідок чого утворилось провалля глибиною більше 30 м. В такий спосіб розросталось містечко, в якому у кінці 30-х рр. XIX ст. зусиллями кріпосних селян побудували вісім рядів крамниць.

В перші роки торгів на Петропавлівському ярмарку не вистачало не лише відповідних приміщень, але й ремісників: столярів, каменярів, теслярів, ковалів, боднарів та інших майстрів. За таких обставин Адам Орловський надіслав своїх вербувальників у Польщу, для добровільного переселення ремісників до Ярмолинець. В такий спосіб у містечку та селах Проскурівського повіту з'явилися родини Будніцьких, Бялковських, Долінських, Радецьких, Рутинських, Пшелуцьких, Сідлецьких, Сіцінських, Туженських, Фабіжевських, Шедловських, Янковських, Ясінських, Ястремських та інших. Таким переселенцям граф допомагав матеріально, роздавав землі, будував приміщення для житла та роботи. Саме в такий спосіб виникла майстерня Качуровського, в якій працювали більше 80 чол., що виготовляли карети, фаєтони, брички. Саме із спеціалістів цієї майстерні утворився і тривалий час виступав, відомий у повіті, духовий оркестр. Завдяки ярмаркам поступово зростав економічний потенціал Орловських, яким належало в середині XIX ст. 1578 дес. землі. Їх маєток складався з п'яти фільварків, у яких працювало близько 5 тис. кріпосних селян, а у містечку діяли до 10 підприємств. За інвентарем 1850 р. Орловським належало 667 дес. польової землі, на якій працювали 35 тяглих і 108 піших господарств [5, с.84].

Важко доводилося працювати кріпакам Орловських, що відробляли по 182 дні щорічно. До того ж для виконання таких робіт як прядіння, обробка конопель, ткання полотна, садіння городини вимагалось два дні на тиждень з кожного тяглогового господарства і один день з пішого. Урочна система важко відбивалася на селянстві, яке відробляло панщину фактично не 182 дні, а набагато більше, оскільки за день потрібно було накопати півтори копи озимого хліба, зібрати сіно з десятини та інше.

Адам Орловський з родиною чимало часу проводив за кордоном, зокрема вони володіли будинками та майном у всесвітньовідомому італійському курортному місті Ніцца. Однак, це не стало на заваді здійснювати Орловським широкомасштабне будівництво. Причому окремі будинки збереглися до сьогодення, зокрема приміщення санепідемстанції, відділення ощадбанку, управління праці і соціального захисту та інші.

У 30-х рр. XIX ст. в м.Ніцца помер Адам Орловський, але поховання відбувалося у Ярмолинцях біля костюлу Петра і Павла. Дозвіл на поховання біля цієї культової споруди нащадки отримали від папи Римського. Після цього вся власність перейшла до єдиного спадкоємця – сина Олександра Адамовича.

Пройшовши армійську службу, Олександр вступив у шлюб з заможною нареченою з с.Підгайці і незабаром у них народився син. Подружжя, в

більшості, проживало у Варшаві, тому веденням господарства займалися керуючі, економи, орендарі та інші. Продовжуючи традиції батька, Олександр у 1859 р. розпочав будівництво у Ярмолинцях нового палацу. Поштовхом до цього став майбутній проїзд Олександра II, з яким Орловський був особисто знайомий ще з часів військової служби. Невдовзі на місці заїжджого двору виріс одноповерховий палац довжиною у 50 м. і шириною – 25 м. Пізніше біля палацу побудували кілька приміщень службового і господарського призначення на тому місці де знаходиться сучасний райунівермаг. Частина тих давніх споруд зберіглася донині. Восени того ж року у новозбудованому палаці відбулася зустріч двох Олександрів – російського імператора і польського шляхтича, в ході якої, крім спогадів про армійське минуле, велася мова про необхідність проведення аграрних реформ. Ця проблема стала предметом обговорення широкого зібрання у губернському центрі куди відправився Олександр II [6, с.41].

Поміщики тоді виявили протидію ідеям реформування, однак реформування все ж розпочалося. Щоправда маніфест 19 лютого 1861 р. не давав селянам особистої свободи, прирікав їх на розорення. Уставна грамота від 27 червня 1862 р. зазначала, що в Ярмолинцях було 280 селянських господарств, з них 45 тяглих, 211 піших і 24 городники. Ці господарства за 1297 дес. орної і 178 дес. садибної землі мали виплатити протягом 49 років 48 160 крб. Крім того, в період тимчасовозобов'язаного стану (з 27 червня 1862 р. до 30 липня 1863 р.) селяни повинні були виплатити оброку 5802 крб. та податків 1021 крб. [7, с.643].

Селянство Ярмолинеччини у 1863 р. виступали проти обов'язкового викупу землі, тому за розпорядженням губернатора до Ярмолинець направлялась 6-та сотня 11-го Донського козачого полку для придушення цих виступів.

Невдоволенням селян реформою намагалися скористатися окремі поміщики, котрі підбурювали селян, однак О.Орловський повстанців не підтримував. В цей час він розширив свої володіння, прикупивши села Вербку-Муровану, Глушківці, Слобідку-Глушковецьку, Татаринці. Особистий капітал помітно збільшився після укладення другого шлюбу О.Орловського з французькою княгинею, внаслідок чого отримав титул графа. У новій сім'ї незабаром народилося три сини: Михайло, Мечислав, Ксаверій. Вони одержали чудову освіту у престижних університетах Європи і більшість часу проводили за кордоном.

Після смерті О.А.Орловського, відповідно до заповіту, вини отримали багату спадщину. Так, весь Ярмолинецький ключ, включаючи Нове Село, Татаринці, Томашівку, частину Соколівки, отримав Северин (син від першого шлюбу); волинський маєток – Михайло; Слобідку-Малієвецьку та Маліївці – Мечислав; Вербку-Муровану, Глушківці, Слобідку-Глушковецьку передали Ксаверію.

Однак, після розподілу спадщини молоді графи не поспішали у свої маєтки. Ксаверій обіймав посаду російського дипломата, а з відродженням Польщі у 1917 р. став послом у Бразилії, а пізніше Іспанії. Михайло постійно

проживав у Відні. Мечислав одружився з американською громадянкою, але, заборгувавши своїм кредиторам, змушений був продати батькову спадщину, яку на щастя викупив Ксаверій.

В Ярмолинцях проживали, в значній кількості, майстри – столярі, теслярі, мулярі, руками яких зводилися будівлі у містечку та навколишніх селах. Проте низькі сезонні заробітки не могли забезпечити прожитку, тому ці робітники шукали роботу в іншій місцевості, відходили на промисли. Осілими майстрами-кустарями вважалися лише шевці, які збували свою продукцію на ярмарках.

З давніх часів на Ярмолинеччині розвивався ще один промисел – бджільництво. Однією з найбільших в Проскурівському повіті пасіка належала Орловським у якій нараховувалось більше 120 вуликів.

У 70-80-х рр. ХІХ ст. спостерігалось пожвавлення економічного життя, що сприяло подальшому зросту населення Ярмолинець, і якщо тут у 1882 р. проживало 4130 чол., то у 1905 р. – 5723. З 1882 р. у містечку функціонували телеграф, пошта.

Поруч з цим, загальний вигляд містечка залишався вкрай непривабливим. У тому ж 1882 р. Ярмолинці відвідав відомий російський художник-баталіст, автор відомої панорами «Бородино» Ф.О.Рубо, який відтворив свої враження в картині «Вулиця у Ярмолинцях (Подільська губернія)»: вузька, крива вуличка, на якій важко розминутися двом підводам, потопає в багнюці та обшарпані, скособочені халупи, з маленькими підсліпуватими віконцями. Болотисті вулиці потребували ремонту, але губернське управління не могло знайти для цього потрібних коштів.

В зв'язку з цим, для розвитку краю мало неабияке значення будівництво шляхів сполучення. З 1887 по 1891 рр. тривало будівництво шосейної дороги Проскурів – Ісаківці через Ярмолинці. Цей шлях значно покращував міжміське сполучення, сприяв економічному розвитку губернії, задовольняв потреби населення [8, с.181-185].

Начальником будівництва шляху призначили інженера Лосського А., котрий активно взявся за доручену справу. У червні-серпні 1887 р. на першій 30-ти кілометровій ділянці Проскурів-Ярмолинці завершилися усі земляні роботи, зведено містки і здійснено заготівлю необхідного кам'яного матеріалу. Будівельно-шляхові роботи у самих Ярмолинцях відбувалися у травні 1888 р. [9, арк.1].

Ділянку Проскурів – Ярмолинці планувалося здати в експлуатацію до осені 1888 р. Однак, виконати заплановане у повному об'ємі не вдалося, оскільки припинилося фінансування будівництва. І все ж 18 грудня 1888 р. Лосський А. доповідав подільському губернатору Батюшкову Д.М. про те, що ділянка дороги Проскурів – Татаринці довжиною 22 км. повністю готова до експлуатації [10, арк.1-2]. Завершилось будівництво шляху Проскурів – Ісаківці 1 вересня 1891 р. [6, с.50].

Поруч із будівництвом шосейних доріг протягом 1897-1914 рр. відбувалося спорудження залізничного шляху Проскурів – Кам'янець-Подільський. Це будівництво вимагало виділення 226,5 дес. землі, в тому числі 23 дес. на Ярмолинеччині що належали К.О.Орловському. Подільський

губернатор М.К.Семенякін звернувся до землевласників з проханням передати землю безкоштовно, або продати по мінімальній ціні. До цієї пропозиції К.О.Орловський поставився з розумінням і необхідні землі передав безоплатно. Введення в дію залізниці у листопаді 1914 р. сприяло розвитку як окремих землевласників, так і краю в цілому [11, с.70-72].

Поруч з цим на низькому рівні залишалися охорона здоров'я, освіта та культура. З 1890 р. у Ярмолинцях функціонувала аптека, земська лікарня на 10 ліжок, в якій працювали один лікар, два фельдшери і акушерка. Лікарня тіснилася у старому приватному будинку і обслуговувала 37 сіл Ярмолинецької і Шарівської волостей з населенням близько 38 тис. чол.

У 1897 р. в Ярмолинцях існували лише школа грамоти для дівчат, церковнопарафіальна школа, однокласне сільське училище, яке у 1905 р. реорганізувалося у двокласне. Хоча в училищі на той час навчалося 92 учні, закінчити його вдалося лише 10 хлопчикам і 2 дівчаткам. Таке положення існувало через мізерне фінансування губернською владою адже на утримання шкіл виділялося всього 226 крб. на рік.

На початку ХХ ст. дроблення селянських наділів досягло крайніх меж. У 1905 р. в Ярмолинцях земельні наділи мали лише 565 господарств яким належало 1955 дес., в той час коли поміщикам належало 1613 дес. Малоземелля та безземелля підштовхувало селян до боротьби за покращення свого економічного становища. В березні 1905 р. селяни Ярмолинець і навколишніх сіл, зібравшись на сход, заявили, що не вийдуть на роботу, поки не підвищать розцінок у панських економіях до 50-ти коп. на день чоловікові, 40 коп. – жінці, 25 коп. – підліткові. Після цього розгорнувся селянський рух що охопив всю волость і без козаків та поліції губернська влада не могла вже впоратися з селянами. В квітні 1905 р. майже в кожному населеному пункті побували війська. Аж чотири ескадрони Білгородського полку було розташовано в Ярмолинцях та окрузі [12, арк.307-309].

Столипінська аграрна реформа 1906-1911 рр. сприяла розвитку селянського господарства та утворенню хуторів. Перші хутори з'явилися на Ярмолинеччині поблизу залізниці, а найбільшим став Буринецький хутір, який витягувався неподалік урочища „Евеліна».

Залишалося невирішеним питання шляхів сполучення. Земський гласний І.М.Сорочинський, відвідавши населені пункти Ярмолинецької волості, наголошував, що шляхи на Буйволівці, Фрампіль та інші, дуже запущені і потребують негайного поліпшення.

В зв'язку з цим, у 1913 р. в містечку утворилася третя шляхова дільниця для шляхового будівництва. Планувалося побудувати 74 версти шляхів на Шарівку, Фельштин та Городок. Однак, всі кошти за наполяганням військового міністерства, спрямовувалися на будівництво шосейного шляху у напрямку державного кордону – на Городок.

Одночасно прокладалася телефонна лінія, яка з'єднала Ярмолинці з Проскуровим і Кам'янцем-Подільським. Перші телефонні апарати встановили у адміністративному будинку та садибі Орловських [6, с.55].

Початок першої світової війни позначився на будівництві та роботі залізниці, зокрема 12 листопада 1914 р. відкрилося постійне сполучення між Кам'янцем-Подільським і Проскуровим. Поїзди формувалися у вигляді пасажирсько-товарного ешелону і курсували через день. В ешелоні знаходилися пасажирські вагони II і III-го класу, а вартість квитків становила від 2 крб.20 коп. до 4 крб.45 коп. Відстань між двома кінцевими пунктами потяг долав за 9 год.30 хв. [6, с.58].

В цей час тривало будівництво залізниці Ярмолинці – Гусятин. Крім того, планувалося побудувати залізницю у напрямку на м.Бар, що суттєво покращило б сполучення між містами Поділля. Тому у волость 4 травня 1916 р. надійшов циркуляр в якому йшлося, що правління Подільської залізниці вирішило негайно приступити до будівництва залізничної колії Ярмолинці – Ялтушків в межах Проскурівського і Ушицького повітів. Однак війна унеможливила здійснення цих планів.

З початком війни Ярмолинці входили до прифронтової зони, тому в армію мобілізували майже всіх чоловіків військовозобов'язаних запасу. Поруч з цим, мешканців містечка в обов'язковому порядку залучали до тилових робіт пов'язаних із риттям окопів, траншей, а також перевезенням вантажів для потреб армії.

Таким чином, після інкорпорації Ярмолинецької волості, як і всього Поділля до Російської імперії у кінці ХУІІІ ст. ринкові відносини набирали обертів, що відзначилося на економічному та соціальному розвитку краю. Підприємницька діяльність власників Орловських, будівництво підприємств, шляхів сполучення сприяли зростанню їхнього економічного потенціалу та торгівлі. Одночасно на низькому рівні залишалася освіта та медицина. Крім того, початок ХХ ст. виявив не розв'язане аграрне питання, тому цей фактор став визначальним у майбутньому аграрному селянському русі і розгортанні революційних подій 1905-1907 рр.

Список використаних джерел і літератури:

1. Студії з історії України. Т.2. К.: Промінь, 1929. 238 с.
2. Снігур О. Ярмолинці (короткі історичні нариси). Хмельницький: Поділля, 2000. 64 с.
3. Нариси історії Поділля / За ред. Л.В.Баженова, І.С.Винокура, С.К.Гуменюка, О.М.Завальнюка та інших. Хмельницький: Поділля, 1990. 150 с.
4. Обзор Подольской губернии за 1886 г. Спб.: б/в, 1887. 247 с.
5. Хоптяр Ю.А. Родовід Хоптярів (вісім поколінь): Науково-генеалогічне видання. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2007. 264 с.
6. Хоптяр Ю.А., Хоптяр А.Ю., Хоптяр А.О. Ярмолинеччина від найдавніших часів до сьогодення: монографія. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2022. 300 с.
7. Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область. Київ: АН УРСР, 1971. 705 с.

8. Хоптяр Ю.А. Шляхове будівництво в Подільській губернії у 70-90-х рр. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки*. Т.4(6). Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 2000. 324 с.
9. Держархів Хмельницької обл. Ф.227. Оп.1. Спр. 2776.
10. Держархів Хмельницької обл. Ф.249. Оп.1. Спр.143.
11. Хоптяр Ю.А. Залізничне будівництво на Поділлі в кінці XIX ст. на початку XX ст. *Наукові праці історичного факультету*. Т.2. Кам'янець-Подільський: Історичний факультет К-ПДПУ, 1996. 264 с.
12. Держархів Хмельницької обл. Ф.228. Оп.1. Спр.7315.

О. Є. Пилипенко,

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри гуманітарних дисциплін
Національного університету харчових технологій

АГРАРНИЙ КАПІТАЛ УКРАЇНИ І СВІТОВИЙ ПРОДОВОЛЬЧИЙ РИНОК У 1861-1914 рр.

У науковій статті характеризується розвиток зовнішньої торгівлі українських земель у складі Російської імперії. Зазначається, що аграрний капітал відігравав суттєву роль у розвитку зовнішньоекономічних відносин Наддніпрянської України. Проаналізовано стан торгівельної інфраструктури та торгівельний баланс.

Ключові слова: капітал, торгівля, Наддніпрянська Україна, підприємці, ринок, прибуток, сальдо.

У пореформений період в Україні аграрний капітал зосередив у своїх руках як виробництво сільськогосподарської продукції, так і її промислову переробку, а надлишки реалізовувалися на зовнішніх ринках, що запобігало закупорюванню торгового обігу й знеціненню відповідних виробів всередині країни. Варто зазначити, що за 1909–1913 рр. експортери щорічно вивозили з України у середньому понад 1/6 від усього світового хлібного експорту, обсяги якого перевищували 1,8 млрд пудів [1, с. 7]. Натомість у 1911–1912 рр. на зовнішні ринки з Російської імперії було вивезено 31 639 039 пудів цукрового піску й рафінаду, з яких близько 89 % становив експорт саме з українських губерній. Можна впевнено стверджувати, що вивезення сільськогосподарської продукції з українських губерній забезпечувало надходження іноземної валюти в казну та баланс державного бюджету [2, с. 129]. До того ж зовнішньоторгові операції перебували в руках іноземців – німців, французів та ін. Унаслідок цього виробники сільськогосподарської продукції нерідко мали менший дохід від відправленої на світовий ринок продукції. Статистика прикордонних митниць не виокремлювала обсягу приватновласницьких чи селянських